

Медытатаўнасць у лірыцы Максіма Танка і Таісы Бондар

Медытатыўнасць – найбольш выразная, дамінантная рыса лірыкі, якая “можа быць пераважна скіравана да самааналізу, утрымліваць у сабе эмацыянальную ці мысліцельную рэфлексію” [6, с. 64]. Менавіта рэфлексія думкі і пачуцця аўтара, іх рух, змены складаюць адметнасць лірыкі як роду літаратуры. Заўважым, аднак, што медытатыўнасць па-рознаму ўвасабляецца ў творах: гэта і эмацыянальнасць, і апісальнасць з адзнакамі медытатыўнасці, і чыстая медытацыя. Часта ў падобнай паэзіі лірычны герой непасрэдна выяўляе свае пачуцці з пэўным элементам медытатыўнасці (разважлівасці) ці аказваецца поўнасю падуладны самарэфлексіі, адгароджваецца ад рэцыпіента, нібы забываецца на яго, ці разважае пра лёс грамадства, выказвае свае філасофскія погляды на жыццё і смерць, арыентуючыся на чытача, пастаянна маючы яго на ўвазе. Медытацыі ў чыстым выглядзе больш характэрныя для заходнееўрапейскай літаратуры, а ў айчынай літаратуры набылі распаўсюджанне ў 90-я гады XX стагоддзя.

На Беларусі выразныя адзнакі медытатыўнасці ў лірыцы з’яўляюцца ў пачатку XX ст., але апошнім часам гэтая канцэпцыя пераглядаецца. Так, даследчык М.І. Мішчанчук лічыць, што “пробліскі” медытатыўнасці выяўляюцца ўжо ў паэзіі В. Дуніна-Марцінкевіча і Ф. Багушэвіча. Яскравым прыкладам выяўлення медытатыўнасці з’яўляецца творчасць Максіма Багдановіча, прасякнутая пафасам гуманізму, імкненнем да гарманізацыі жыцця. Сэнсавая ёмістасць яго паэтычных вобразаў спалучае ў сабе бытавое і быццёвае, дасягаючы неабходнай мастацкай шматмернасці. Напрыклад, у вершы “Шмат у нашым жыцці ёсць дарог...” паэт звяртаецца да матыву адзіноты як аднаго з дамінантных паняццяў экзістэнцыялізму: “Шмат у нашым жыцці ёсць дарог, / А вядуць яны ўсе да магілы. / І без ясных надзей, без трывог, / Загубіўшы апошнія сілы, / Мы сайдземся, спаткаемся там / І спытаем сябе: для чаго мы / Па далёкіх і розных пуцях / Адзінока йшлі ў край невядомы? / І чаму паспяшаліся так, / Напружаючы ўсе свае сілы, / Калі ціха паўзушчы нарэж / Усё ж дагнаў нас ля самай магілы?” [1, с. 116].

З цягам часу беларуская паэзія ўбірае ў сябе магутны народны вопыт, адчуванне прыроды, паглыбляе філасофскае асэнсаванне праблем жыцця і смерці. Паэтычная думка становіцца ўсё больш філасафічнай, дапамагаючы мастакам слова пазнаць усеагульную сувязь з’яў. У якасці аб’екта паэзіі ўсё часцей выступае не асобны факт, а сукупнасць фактаў, з’ява часу. Прад’яўляе права на існаванне экзістэнцыяльная тэматыка, так званыя “вечныя” тэмы: жыццё і смерць, каханне, чалавечы лёс, вечнасць і хуткаплыннасць часу, прырода і горад, мастацтва ва ўсіх яго праявах, вера і нявер’е, мары і расчараванні. Такі аб’ект паэтычнага асэнсавання патрабуе актывізацыі мастацкай думкі, падключэння ўсіх духоўных магчымасцей чалавека.

Медытатыўнасць знаходзіць сваё выяўленне і ў творчасці Максіма Танка (вершы з кніг “Глыток вады”, “Хай будзе святло”, “Збор калосся”, “Мой каўчэг” і “Errata”). Аснову медытатыўнай паэзіі Максіма Танка складае

павышаная рэфлектыўнасць, схільнасць да агульнай ацэнкі з’яў у святле такіх катэгорый, як жыццё і смерць, праўда і мана, дабро і зло і шмат іншых:

Дрэнна,
Калі згасне зрок,
Бо тады свет наўкольні змрачнее.
Дрэнна,
Калі глухне слых
І не чуеш, галосіць хто,
А хто смяецца.
Дрэнна,
Калі
З сэрца выветрыцца ўсё сумленне,
Бо яно не вяртаецца зноў.
А найгорш, калі розум пакіне,
Бо тады ў дзверы ломяцца
Злыбеды ўсе [7, с. 42].

Найбольш шырокае распаўсюджанне ў творчасці Максіма Танка атрымала медытатыўная лірыка эталагічнага характару, у якой на першым плане аказваецца думка, разважанне, пошук адказаў на складаныя праблемы, імкненне даць цэласную карціну рэчаіснасці, дайсці да патаемных сховаў чалавечай душы. Не выключаючы асацыяльнасць, Максім Танк у падобных творах адухаўляе, паэтызуе думку, спадзяецца на неабмежаваныя магчымасці чалавечага розуму. Асабліва сць падобнай медытатыўнасці заключаецца не ў тым, каб пераказаць канстатаваць, назваць, а каб вывесці з канстатацыі заканамернасць, а дэталі ў ёй – толькі штуршкі для выканання падобнай задачы: “Маўчанне / Ніколі не было / І не будзе золатам: / Яно – або / У шмат разоў даражэйшае, / Або – нічога не вартае” [8, с. 201]. Здавалася б, усяго некалькі радкоў, а ў іх вопыт многіх пражытых дзесяцігоддзяў, скандэнсаванасць шматгадовых назіранняў, доўгай палемікі з сабой і іншымі.

Лірыка Таісы Бондар як таленавітай спадкаемніцы Максіма Танка філосафа прайшла пэўную эвалюцыю – ад адлюстравання падзейнага боку жыцця, увагі да так званай “актуальнай” тэматыкі (“Дзень не тоіць трывогу. / У звоне летняга дня / Не чуваць нават водгулля / Слова “вайна” [2, с. 23]) да глыбокай медытатыўнасці, разумення таго, што ўсё вырашае стан душы, да выяўлення непрымання шэрасці, падпарадкавання (“Збаімся. Хто духам, хто целам слабы, / Хто звык над сваёй радаводнай сляпіцца...” [5, с. 48]), супрацьстаяння безаблічнасці і бяскрыласці, пошукаў крыніц вітальнай сілы нават у адмоўным:

З нябыту – у нябыт, цераз жыццё,
Цераз чаканне шчасця і знямогу! –
Пакуль вядзе, гукае пачуццё,
Пакуль баліць, падштурхвае трывога [5, с. 132].

Трывога як імпульс да пераадолення жыццёвых перашкод – цікавая знаходка паэткі. Ужо ў ранняй творчасці Таісы Бондар праяўляецца яе

жыццёвая мудрасць, шуканне шляху не прыстасавання да навакольнага свету і болю ў ім, а шляху, які заключае ў сабе пошук стымулаў да далейшага існавання, прычым не міфічных, а ўяўных, што дае само жыццё: пачуцці, чаканне, надзеі, трывожная няўпэўненасць. Менавіта яны ствараюць чалавека дзеяння, які не апускае рукі перад цяжкасцямі, што кожны дзень сустракаюцца на жыццёвым шляху. Лірычная гераіня разумее, што за ўсё трэба заплаціць і крочыць далей: “Туга заклінае прыгледзецца, ўспомніць, / Якою пакутай здаволіцца час” [5, с. 63].

Пры гэтым вельмі важна, што паэтка не апускаецца да дыдактызму ці пафаснага адлюстравання рэчаіснасці, а адкрывае патаемнае ненавязліва, проста, нават незаўважна для самога чытача, што спрыяе паглыбленню рэфлектыўнасці і медытатыўнасці яе твораў:

Я веру вась у гэты міг жыцця –
І не баюся памыляцца, страчваць,
І што ні крок – шырэй, шырэй прасціг [2, с. 45].

З цягам часу лірыка Таісы Бондар яшчэ больш змяняецца. Вынікам гэтага становіцца ўхіл не толькі ў медытатыўнасць, але і філасафічнасць, рэфлектыўнасць, за лік чаго адбываецца паглыбленне і пашырэнне сэнсавага і тэматычнага дыяпазону, зварот да найважнейшых пытанняў: лірычная гераіня вастрэй адчувае сувязь мінулага і цяперашняга часу (“Як жылося, так пражылося – / Збыўся ж, збыўся абраны лёс! / Што збылося, што не збылося, / Не пытацца ж цяпер у слёз” [5, с. 53]); імкнецца размежаваць паняцці жыццё і смерць:

Жыццё... А што пасля? За ім?
Уваскрашэнне? Змрок нябыту?
Усё ўжо пачыста забыта,
Што стане спомінам маім [5, с. 52].

Асобныя вершы паэтки становяцца споведзямі, маналагамі душы, а не апісальнымі замалеўкамі з рытарычна-дэкларатыўнымі “застаўкамі” (вершы “Не ганю надзею”, “Аплач сябе і ўваскрэсні...”, “Неруш”, “Покуль спеюць ліўні” са зборніка “Акно ў восень”). Ва ўсіх іх заключаны вывады пра складанасць, драматызм жыцця, пра нялёгкае самавызначэнне ў ім, пра працэс пераадолення болю і няўдач. Аднак філасофскія высновы падаюцца не катэгарычна, не рытарычна, а вынікаюць з адкрытага чытачам складанага псіхалагічнага перажывання:

Кароткая радасць жыцця
Абернецца мукай чакання
Канца, не канца – небыцця,
Няўцямнай сустрэчы з вякамі.

З вякамі ці з тленам вякоў,
Ужо недасяжных для болю...
Там – воля, а просіш акоў,
Там – вечнасць, а прагнеш юдолі.

А прагнеш любою цаной
Застацца патрэбнаю свету,
І прагаю гэтай зямной
Адно і жывая дагэтуль [5, с. 111].

У зборніку “І голас набыла душа” праглядаецца далейшая эвалюцыя пэтычнай творчасці Таісы Бондар. Яе лірыка становіцца ўсё больш і больш медытатывнай, маналагічнай, псіхалагічна напружанай, скіраванай у першую чаргу на сябе, ва ўнутраны свет:

Жыла, жыву адзіным клопатам –
Не вымяраць нічога вопытам.

Праверана – не перайначана,
Прыходзіць вопыт – вера страчана [3, с. 75].

Зборнік Таісы Бондар “Адна” надзвычай таленавіты і глыбокі, што бачна ўжо ў самой назве, хоць і проста, але шматзначнай. За ёй хаваецца пякучы шэпт аб звычайнай, але ад таго не менш жахлівай, адзіноце, прызнацца ў існаванні якой побач з сабой асмеліцца не кожны чалавек. Нібыта жыццё ідзе, новыя знаёмствы, новыя спаўненні, нешта робіцца, нешта мяняецца. Але ж усё роўна паэтэса застаецца асобай, якой хочацца іншай, не той, што навідавоку, на вачах многіх, сапраўднай, а сапраўднай, не набытай шляхам пафаснага шкадавання.

Калі ўніверсальным вобразам зборніка “Адна” з’яўляецца вобраз адзіноты, дык універсальным вобразам зборніка “Час душы, мой час вячэрні...” з’яўляецца вобраз небыцця. Таіса Бондар спрабуе асэнсаваць сваё стаўленне да смерці і ўяўленні аб небыцці. Паэтка адштурхоўваецца ад звычайнага страху перад смерцю (“Чакаем, што смерць пагукае, / І доўжым, і няньчым свій страх” [4, с. 99]) і выходзіць на новы ўзровень разумення не толькі непазбежнасці сыходу ў нябыт, але і новай трактоўкі самога гэтага паняцця:

І мала – гэты шлях уразумець
І кару, пакаранне не аспрэчыць...
На тое й Дух, каб зноў адпрэчыць смерць,
На тое й смерць, каб Дух увекавечыць [5, с. 118].

Кожны верш з гэтага зборніка прасякнуты глыбокім псіхалагізмам, характарызуецца зборнік і эмацыянальнай афарбаванасцю амаль кожнага радка (“Чаго чакаць? Цяпла? Ці маразоў? / Ці, можа, смерці ад тугі й бяссілля? / Жыццё свае надзеі данасіла / Да ніткі, да жабрацкай жменькі слоў” [5, с. 92]). Амаль у кожным вершы сцвярджаецца ў экзістэнцыяльным ключы немагчымасць перамагчы драматычныя абставіны чалавекам (“Ці ж першыня – прайграць таропкім дням, / Абставінам жыцця, самому лёсу! / А думкі джаляць, джаляць, быццам восы, – / Не адмахнуцца, болю не суняць” [5, с. 92]), марнасць змагацца з лёсам, які даўно прадвызначаны.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. – 2-е выд. – Мінск : Беларус. навука, 2001. – Т. 1: Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 751 с.
2. Бондар, Т. Акну ў восень / Т. Бондар. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1977. – 54 с.
3. Бондар, Т. І голас набыла душа / Т. Бондар. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1980. – 111 с.
4. Бондар, Т. Адна / Т. Бондар. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1989. – 204 с.
5. Бондар, Т. Час душы, мой час вячэрні... / Т. Бондар. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1995. – 158 с.
6. Пospelов, Г.Н. Проблемы исторического развития литературы / Г.Н. Пospelов. – Москва : Просвещение, 1972. – 271 с.
7. Танк, М. Збор калосся. Вершы (1983-1988) / М. Танк. – Мн., 1989.
8. Танк, М. Мне пару крыл дало юнацтва...: выбр. лірыка / Максім Танк; уклад. В. Рагойшы. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 479 с.